

УДК 342

DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-7

Т.С. ПОДОРЖНА,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0003-0502-950X*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІОНОРМАТИВНОЇ СИСТЕМИ

*Основою нормального суспільного життя, поза сумнівом, є правопорядок.
За логікою, можна вивести таку закономірність:
який правопорядок, таке й життя людей у суспільстві
(О. Костенко)*

Сьогодні поняттю «правапорядок» приділяється досить пильна увага в науковій літературі. Такий інтерес викликаний, перш за все, потребою точного визначення цієї категорії в теорії права, детального та всестороннього її розгляду та детермінування відповідно до практичної необхідності. Правопорядок виступає необхідною умовою функціонування всіх соціальних сфер, стабілізації суспільно-політичних процесів і становлення справжнього народовладдя. Вивчення проблем правопорядку, їх однозначне тлумачення виключно важливі у зв'язку з тим, що всі без винятку галузеві юридичні науки, в межах яких досліджуються різні аспекти права і правозастосовного процесу, пов'язані з його забезпеченням. Правова культура населення проявляється в повазі до законів, їх знанні, дотриманні та виконанні. Вона забезпечує здатність громадян захищати свої права та відповідати за виконання своїх обов'язків. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сьогодні фактично відсутні науково обґрунтовані механізми автоматичного екстраполявання конституційно-правового знання у зміст правових норм. Зважаючи на це, потрібно науково осмислити й узагальнити практику Конституційного Суду України, яка є правовою основою для вироблення механізмів конституціоналізації. Сучасне тлумачення правопорядку є поєднанням положень теорії юридичного позитивізму та ідеології природного права. Правопорядок у загальному контексті розглядається, перш за все, як відображення юридичного буття, один із засобів функціонування й відтворення існуючого права. Феномен конституціоналізації є найважливішим засобом забезпечення правового порядку та виступає характеристикою (умовою, вимогою) діяльності, пов'язаної з правотворенням, що обумовлено формуванням вітчизняної соціонормативної системи. Доцільним є розгляд правопорядку як надгалузевого (міжгалузевого) явища, яке цементує провідні галузі національного права.

Ключові слова: соціально-правова категорія, правопорядок, теорія права.

Постановка проблеми. Сучасна юриспруденція являє собою науковий простір, в якому дослідники та науковці оперують багатьма поняттями і категоріями, що необхідні для детермінування досліджуваних явищ. Однією з них виступає категорія *правапорядок*, якій сьогодні приділяється досить пильна увага в науковій літературі. Подібний інтерес викликаний, перш за все, потребою точного визначення цієї категорії в теорії права, детального та всестороннього її розгляду та детермінування відповідно до практичної необхідності.

Правопорядок – соціально-правова категорія, в якій переплітаються правові й неправові елементи, державно-владний і загальносоціальний зміст, інтереси соціальних груп,

окремих індивідів і суспільства загалом. Це багаторівневе поняття, яке формується під впливом різних процесів (соціальних, моральних, юридичних, економічних, політичних), тобто є складним об'єктом – соціальною системою. Вивчення проблем правопорядку, їх однозначне тлумачення виключно важливі у зв'язку з тим, що всі без винятку галузеві юридичні науки, в межах яких досліджуються різні аспекти права і правозастосовного процесу, пов'язані з його забезпеченням.

Інституційно-нормативні та соціокультурні основи забезпечення правопорядку пов'язані з ідеями поступального розвитку, стійкості, упорядкованості суспільних відносин. Вони стають центральними у формуванні стратегії сучасних юридичних досліджень і визначаються його теоретичною та практичною значущістю. Тому особливої актуальності й практичного значення проблема правопорядку набуває у зв'язку з концепцією формування правової держави, адже правопорядок виступає необхідною умовою функціонування всіх соціальних сфер, стабілізації суспільно-політичних процесів і становлення справжнього народовладдя.

Актуальність дослідження викликана також кризою сучасного правопорядку. За останні двадцять п'ять років в Україні відбулися серйозні зміни в соціальній, економічній і політичній сферах, продовжується процес реформування правової системи. Зазначені перетворення обумовлені необхідністю пошуку нових правових підходів до формування законодавства, розбудови сучасної держави та інститутів громадянського суспільства. Недостатня розробленість відповідних правових інструментів і механізмів, що сприяють реалізації Основного закону, особливо стосовно захисту прав і свобод людини, призводить до того, що всі спроби реформування зазначених сфер є суперечливими і не досягають поставлених цілей. Отже, об'єктивні потреби розвитку Української держави і суспільства зумовлюють необхідність проведення конституційної модернізації для створення правових механізмів ефективної реалізації конституційних норм та продукування конституціоналізму. З огляду на це важливою умовою розвитку вітчизняного права є комплексний аналіз теорії і практики конституціоналізації права, переосмислення норм чинного законодавства і, насамперед, положень Конституції України.

Актуальність дослідження також зумовлена тим, що сьогодні фактично відсутні науково обґрунтовані механізми автоматичного екстраполювання конституційно-правового знання у зміст правових норм. Зважаючи на це, потрібно науково осмислити й узагальнити практику Конституційного Суду України, яка є правовою основою для вироблення механізмів конституціоналізації. Згідно з положеннями чинного законодавства основою правопорядку є принципи – фундаментальні, базові положення, що закріплені, насамперед, у Конституції України. У ній зафіксовано основні права і свободи людини і громадянина. Положення Конституції про права і свободи доповнює і конкретизує галузеве законодавство. У цілому, система законодавства покликана забезпечувати захист прав та свобод людини і громадянина, сприяти формуванню і зміцненню правопорядку як найважливішого принципу організації соціального життя.

Однак для забезпечення правопорядку одних лише законів виявляється недостатньо. Реальне втілення конституції та законів у життя залежить від правосвідомості громадян, яка є основою правової культури: культури законодавства, культури органів державної влади, культури пересічних громадян. Правова культура населення проявляється в повазі до законів, їх знанні, дотриманні та виконанні. Вона забезпечує здатність громадян захищати свої права та відповідати за виконання своїх обов'язків. У контексті означеної проблеми важливою також є культура суб'єктів законотворчості, яка обумовлює ефективність законотворчої діяльності держави, відповідність законів соціокультурним потребам, рівню розвитку суспільства. Від правової культури влади залежить її авторитет і довіра до неї. Корупція, зловживання владою, неправомірні дії представників влади – головні чинники, які негативно впливають на правопорядок та його конституціоналізацію.

Тому ідея конституціоналізації, незважаючи на існуючий науковий доробок, залишається переважно гіпотетичною та лише частково має відношення до реалій та «якості» правового порядку [2]. Інтерес до процесів конституціоналізації відображає потребу сучасної юридичної теорії і практики у формуванні загальних системних основ правопорядку, чіткому розумінні ролі чинників, які впливають на становлення й розвиток правового упорядку-

вання суспільних відносин, у виробленні чітких заходів і технологій (елементів механізму конституціоналізації) із забезпечення та зміцнення правового порядку в контексті реалізації Основного закону. З огляду на це дослідження, які охоплюють питання конституціоналізації права, правової системи і правового порядку, можуть розглядатись як самостійний напрям праводержавознавства.

Стан дослідження. Наукові та практичні питання правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності були предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених, серед яких: Н. Арабаджи, Н. Атаманова, К. Галинська, Є. Гіда, С. Гусарев, М. Козюбра, С. Кондрат, О. Костенко, Н. Крестовська, О. Крижанівська, А. Крижанівський, Ю. Крисюк, В. Лемак, Л. Луць, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Н. Панаріна, Н. Пархоменко, О. Петришин, С. Погребняк, К. Попович, П. Рабінович, С. Сенчук, О. Скакун, О. Ушаков, Р. Шай, Ю. Шемшученко, Л. Шонія, О. Ющик та ін.

Встановлення та забезпечення правового порядку вивчали й зарубіжні вчені: Є. Азарян, Н. Анциферова, А. Артемов, А. Безруков, О. Брилева, А. Вісаров, О. Воробйова, М. Григор'єва, М. Духно, С. Клевцов, В. Козаков, О. Макаров, Г. Маргушина, П. Назаров, У. Нехаєва, Н. Раханова, Л. Рашупкіна, О. Романова, О. Сауляк, І. Сидорук, А. Юнусов та ін.

Новий імпульс теорія правопорядку отримала завдяки розробкам в галузі конституційного права. За останні роки з'явилася ціла низка публікацій, що стосуються конституціоналізації правової системи та її елементів, зокрема правового порядку, серед яких можна виділити праці Ю. Аврутіна, Г. Арутюняна, І. Бабіна, М. Баймуратова, Ю. Барабаша, Д. Белова, Ю. Бисаги, М. Бондаря, Г. Василевича, Ю. Волошина, П. Добродумова, Д. Дьомічева, М. Кампо, С. Квача, І. Кравця, В. Крусса, А. Крусян, В. Кузьміна, Л. Летнянчина, Л. Мурашко, М. Орзіха, С. Прилуцького, О. Пугачова, М. Савчина, А. Селіванова, О. Скрипнюка, О. Стрельцової, Ю. Тихомирова, А. Худика, В. Федоренка, Я. Чернопищук, С. Шевчука, Ю. Шемшученка та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасне тлумачення правопорядку є поєднанням положень теорії юридичного позитивізму та ідеології природного права. Правопорядок у загальному контексті розглядається, перш за все, як відображення юридичного буття, один із засобів функціонування й відтворення існуючого права. Водночас недостатньо розробленим залишається питання конституційних засад правового порядку (на існування в державі правопорядку безпосередньо вказує ст. 19 Конституції України), про його опосередкованість в Основному законі як нормативній основі, яка містить соціально-правові цінності.

Окремі спроби дослідження проблеми конституціоналізації правового порядку як процесу дотримання правил, встановлених Основним законом, поваги до конституційних цінностей, формування правового світогляду як гарантії дотримання прав людини не набули достатнього поширення у вітчизняній юриспруденції. Таким чином сучасне осмислення правового порядку в умовах модернізованої правової системи потребує, відповідно, і нової соціокультурної інтерпретації, альтернативних методологічних схем, що дозволяють усвідомити його місце і роль у процесі формування вітчизняної соціонормативної системи, яка ґрунтується на положеннях Основного закону.

Виходячи з того, що правопорядок – це складне утворення, його дослідження доцільно проводити за допомогою системи методів. При цьому аналіз права не може обмежуватися лише «юридичним методом», виробленим аналітичним правознавством, який складається з догматичної за своєю сутністю кваліфікації юридично значущих ситуацій. Потрібен аналіз дії права: як воно сприймається у правосвідомості і реалізується у правопорядку [3]. Тому необхідно осмислити феномен правового порядку не лише з державницьких позицій, а й з погляду філософських, антропологічних, соціологічних, культурологічних, політологічних, компаративістських методологічних підходів.

Домінанта прав та свобод людини і громадянина, закріплена в чинній Конституції України, встановлення в суспільстві правозаконності та правопорядку пов'язані не лише з існуванням вимог юридичних норм, а й з тим, наскільки учасники суспільних відносин можуть скористатися своїми суб'єктивними правами, втілювати в життя свої правові вимоги чи претензії. Конституційні цінності, закріплюючи основи правопорядку, основні права людини і громадянина, визначають оптимальні параметри аксіологічного поля конкретної правової системи. Значення конституційних цінностей отримує своє відображення через сис-

тему конституційних принципів і виражається в тому, що останні детермінують законотворчий процес, закріплюють критерії конституційності норм права, забезпечують найоптимальніший розвиток особи, суспільства і держави на основі балансу приватних і публічних інтересів.

Відповідно доцільним є розгляд правопорядку як надгалузевого (міжгалузевого) явища, яке цементує провідні галузі національного права. Загальнотеоретична характеристика правопорядку не повністю розкриває його природу, і є підстави для його конституційно-правової характеристики (додаткової – *Т.П.*), хоча в принципі слід порушувати питання про його міжгалузеве інтегральне значення в системі права та конституційного законодавства [4]. Проникнення категорії «правопорядок» у конституційно-правову матерію дозволяє виявити його конституційний зміст. А тому категорію «конституціоналізація правового порядку» слід досліджувати з погляду теорії права (змістовно-теоретично), на базі чого можна виявити сутність і ознаки правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності, а також розглянути її з позицій конституційного права (як процес конституціоналізації правового порядку, його механізм). Саме це вимагає концептуалізації ідеї конституціоналізації правового порядку та її синтезу в межах теоретико-правових і конституційно-правових ідей як механізму або як процесу з визначенням об'єкта дослідження та його предмета.

З огляду на це феномен конституціоналізації є найважливішим засобом забезпечення правового порядку та виступає характеристикою (умовою, вимогою) діяльності, пов'язаної з правотворенням, що обумовлено формуванням вітчизняної соціонормативної системи.

Дія положень Конституції України та інших нормативно-правових актів, судової практики (зокрема рішень Конституційного Суду України) дозволяє впевнено говорити про доцільність внесення змін до чинного законодавства, а в окремих випадках – і прийняття нових законів, які б удосконалили процес конституціоналізації правового порядку, забезпечили його ефективність. Зокрема слід наголосити на необхідності забезпечення правопорядку, адже без нього неможливі: побудова громадянського суспільства і правової держави; ефективне функціонування інститутів демократії, реалізація прав і свобод людини, зміцнення гарантій їх забезпечення та захисту; чітка робота державного апарату, всіх його ланок, органів, структур, посадових осіб; боротьба зі злочинністю, корупцією, правовим свавіллям, тероризмом; забезпечення правотворчого та правозастосовного процесів; формування правової культури й підвищення правосвідомості громадян і всього суспільства тощо.

У подальшому новизна зазначених проблем, що розв'язуються вітчизняною наукою, стан правозаконності і правопорядку потребують з'ясування природи правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності; обрання певного методологічного інструментарію для подальшого дослідження проблем конституціоналізації правового порядку; окреслення системи чинників, які впливають на цей процес; визначення основних умов і юридичних підстав конституціоналізації правового порядку; характеристики стану наукової розробки проблеми конституціоналізації права в цілому і правового порядку зокрема; з'ясування складових механізму конституціоналізації правового порядку і виокремлення основних гарантій його забезпечення; розкриття ефективності конституціоналізації правового порядку крізь призму ефективної дії правових норм, висвітлення основних критеріїв цього процесу; визначення зв'язку реалізації конституції та ефективності конституціоналізації правового порядку в контексті конституційності національного законодавства та його якості; характеристики стану і шляхів удосконалення правової системи України в умовах конституціоналізації правового порядку, забезпечення прав людини, правового забезпечення реформ і гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Ці та багато інших питань постають на порядку денному та можуть бути предметом досліджень вітчизняних учених у галузі теорії права та конституційного права.

Саме такі дослідження дозволять розробити комплексний (міждисциплінарний та інтегративний) підхід до правового порядку як елемента правової системи, що демонструє його як загальноправову, так і конституційно-правову природу, і пояснює як поліструктурний та соціонормативний феномен.

Висновки. Порушені проблеми є досить складними, багатоаспектними і не можуть бути досліджені в межах однієї наукової розвідки й потребують подальших наукових по-

шуків, у результаті яких буде отримано нові наукові знання як про правопорядок, так і про процес його конституціоналізації. Переважна більшість означених проблем були викладені автором статті в одноосібній монографії [5]. Проте задекларовані положення можуть стати предметом нових наукових дискусій, сприяти якісним змінам у загальнотеоретичній юриспруденції та конституційному праві, а отже, бути орієнтирами у проведенні конституційної, судової та інших реформ, що нині започатковані в Україні.

Список використаної літератури

1. Костенко О. Яка Конституція нам потрібна, або Свобода людини проти правової сваволі. *Віче*. 2015. № 13. С. 28–29.
2. Крусс В.И. Конституционализация права: основы теории: монографія. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2016. 578 с.
3. Честнов И.Л. Теоретико-методологические основания взаимоотношения общества и права. *Право и общество: от конфликта к консенсусу*. СПб., 2004.
4. Безруков А.В. Конституционно-правовые аспекты осуществления законодательной власти по обеспечению правопорядка в России. Москва: Юстицинформ, 2015.
5. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.